

ОСОБЛИВОСТІ ОРГАНІЗАЦІЇ РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ В УМОВАХ НАДЗВИЧАЙНОГО СТАНУ

Введення надзвичайного стану в країні або в окремому її регіоні накладає суттєвий відбиток на діяльність правоохоронних органів по виявленню і розслідуванню вчинених злочинів. Відповідно Закону України "Про правовий режим надзвичайного стану" від 16 червня 2000р. надзвичайний стан - це передбачений Конституцією України особливий правовий режим діяльності державних органів, органів місцевого та регіонального самоврядування, підприємств, установ і організацій, який тимчасово допускає певні обмеження в здійсненні конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб та покладає на них додаткові обов'язки.

Правовий режим надзвичайного стану спрямований на забезпечення безпеки громадян у разі стихійного лиха, аварій і катастроф, епіdemій і епізоотій, а також на захист прав і свобод громадян, конституційного ладу при масових порушеннях правопорядку, що створюють загрозу життю і здоров'ю громадян, або при спробі захоплення державної влади чи зміни конституційного ладу України шляхом насильства.

До цього часу в Україні або в окремих її регіонах не було підстав для введення надзвичайного стану. Але час від часу в окремих містах України складається напружена оперативна обстановка, як, наприклад, в м. Київ 9 березня 2001р., коли організовані групи УНА-УНСО та молодь застосовували камені, вибухові речовини, вчинили погром та биття перехожих та працівників ОВС.

Треба брати до уваги і те, що, використовуючи напруження політичної обстановки в тому чи іншому регіоні, екстремістські сили можуть спровокувати масові безпорядки, що може бути підставою для введення надзвичайного стану. Розслідування злочинів, вчинених численним натовпом в або натовпі, в умовах надзвичайного стану, має певні процесуальні та криміналістичні особливості, які заслуговують окремого дослідження.

Необхідно зазначити, що певний досвід розслідування злочинів в умовах надзвичайного стану був накопичений правоохоронними органами колишнього Радянського Союзу, коли в кінці 80-х на початку 90-х р. прокотилася хвиля масових безпорядків в республіках Середньої Азії та Закавказзя. Шляхом порівняльно-правового аналізу доцільно узагальнити накопичений досвід, виявити тенденції слідчої практики та використати їх у національному кримінально-процесуальному законодавстві та при розробці методик розслідування.

Чинний кримінально-процесуальний кодекс (КПК) України не передбачає особливої форми розслідування злочинів в умовах надзвичайного

стану. Не передбачають цього і проекти нового КПК України. Але вивчення цієї проблеми свідчить, що в умовах суттєвої дезорганізації суспільних зв'язків і відносин (надзвичайний стан) органи слідства мають значно менші можливості для швидкого й ефективного розслідування злочинів. Ця обставина потребує, на наш погляд, розробки відповідної концепції провадження досудового слідства в умовах надзвичайного стану і відбиття її належним чином у кримінально-процесуальному законодавстві.

Вивчення і узагальнення досвіду розслідування злочинів в умовах надзвичайного стану дозволяє виділити такі особливості. По-перше, через відсутність належного здійснення функцій місцевими органами придання про утворення слідчо-оперативних груп і забезпечення їх діяльності вирішуються в централізованому порядку.

По-друге, вказана категорія злочинів, як правило, має такі специфічні риси:

- 1) велика кількість злочинів та характер їх вчинення;
- 2) тяжкі наслідки злочинів;
- 3) множинність суб'єктів їх вчинення;
- 4) можлива причетність до злочинів певних політичних сил та їхніх громадських формувань;
- 5) вчинення злочинів у натовпі;
- 6) вчинення злочинів в умовах порушення сталих суспільних зв'язків (масове відселення людей);
- 7) вчинення злочинів на фоні міжнаціонального чи політичного конфлікту.

Названі риси входять в предмет доказування і надають злочинам специфічного криміналістичного забарвлення, що має суттєвий вплив на організацію їх розслідування.

Відомості за фактами масових безпорядків в СРСР у другій половині 80-х р. свідчать про те, що за короткий термін (кілька днів) може бути вчинена така кількість злочинів, що за своїми масштабами порівнюються з показниками рівня злочинності за кілька років. Наприклад, такий висновок витікає з довідки Прокуратури СРСР від 13 грудня 1988р. "Про організацію масових безпорядків, що мали місце в містах Кіровобаді і Шамхорі Азербайджанської РСР в період 21-26 листопада 1988р." Там було зареєстровано 1782 злочини, в тому числі: 8 вбивств; 2 тяжких тілесних ушкодження, внаслідок яких, стала смерть потерпілих; 3 звалтування; 316 фактів нанесення тілесних ушкоджень; пошкодження 57 одиниць автотранспортних засобів; погроми 19 державних закладів, об'єктів торгівлі, побутового обслуговування та 1377 квартир громадян [3, с.54].

Суттєве значення має і той фактор, що часто злочини мають підґрунтя міжнаціонального конфлікту. Вбивці засуджуються всіма народами, але при масових безпорядках, що виникають з мотивів міжнаціональної чи міжполітичної (міжкласової) ворожнечі, як свідчить історичний дослід, вони не завжди одержують однозначно негативну оцінку серед населення. Дії вбивці, грабіжника в екстремістськи настроєних колах, нерідко глумачаться як акти "національно-визвольної" чи "справедливої"

боротьби з центральною владою. Такі зміни уявлень про допустиму і злочинну поведінку характерні не тільки для буденної свідомості, але іноді, виявляються і в діях державних органів місцевого управління та правоохоронних органів. Це призводить до того, що злочини замовчуються або подаються як вимушений акт, вчинений в "інтересах народу". Можливі й більш активні спроби протидіяти розслідуванню з використанням методів політичного тиску, дискредитації діяльності слідчо-оперативних груп. В основу цих намагань нерідко кладеться зовсім не "підкування" про народні інтереси, а особиста чи корпоративна зацікавленість корисливого чи політичного характеру.

В російській процесуальній літературі з цієї проблеми містяться численні пропозиції про внесення різноманітних змін у порядок розслідування злочинів в умовах надзвичайного стану. Так, О.О.Петуховський відзначає, що введення надзвичайного стану, безумовно висуває проблеми одержання і використання доказів в екстремальних умовах, забезпечення захисту від злочинних посягань свідків, потерпілих, а також членів слідчо-оперативних груп. І ці проблеми повинні знайти відповідне законодавче вирішення [5, с.11].

Введення надзвичайного стану означає, перш за все, встановлення особливого правового режиму для надання органам державного управління більш широким можливостей у нормалізації обстановки. Для правоохоронних органів це означає утворення сприятливих умов для швидкого й ефективного виявлення і розслідування злочинів, подолання активної протидії. З цією метою в багатьох державах з розвинутою правовою системою (Франції, Канаді, Греції) законодавство про введення надзвичайного стану містить ряд положень, що передбачають розширення підстав та спрощення процедури проведення слідчих дій, що торкаються прав і свобод громадян (затримання, арешт, обшук, виїмка), а також розширення повноважень адміністративних органів.

Законом України "Про правовий режим надзвичайного стану" теж передбачається обмеження конституційних прав і свобод громадян, а також прав юридичних осіб. Зокрема: обмеження свободи пересування по території, де запроваджено надзвичайний стан; обмеження руху транспортних засобів і їх огляд; заборона проведення зборів, мітингів, вуличних походів і демонстрацій; запровадження комендантської години; перевірка документів у громадян, а в необхідних випадках - проведення особистого огляду, огляду речей, транспортних засобів, багажу і вантажів, службових приміщень та житла громадян.

Але чинне кримінально-процесуальне законодавство України не відбиває цих положень. Відсутність в КПК України регламентування порядку проведення процесуальних дій в умовах надзвичайного стану означає, що вирішення цих питань залишено на розсуд виконавців. А це неминуче тягне за собою численні порушення закону та інші несприятливі наслідки.

На наш погляд, характер вчинених злочинів та умови надзвичайного стану суттєво впливають не тільки на процесуальний режим але і на ор-

ганізацію розслідування злочинів. У ході розслідування необхідно встановлювати не тільки злочинні дії, але і їх зв'язок з умовами, в яких вони були виконані. Ця вимога обумовлена тим, що обставини надзвичайного характеру, як правило, тягнуть підвищення суспільної небезпечності скоєних злочинів. Це витікає, наприклад, з Постанови №3 Пленуму Верховного Суду України "Про судову практику в справах про хуліганство" від 28.06.91р. (із змінами, внесеними згідно з Постановою Пленуму Верховного Суду України №3 від 04.06.93р.). Масові безпорядки передбачають наявність натовпу, який керується різними мотивами. Його учасники безпосередньо вчиняють погроми, руйнування, підпали та інші подібні дії або вчиняють збройний опір владі і цим можуть дезорганізувати і, навіть, паралізувати на якийсь час діяльність органів влади і управління, створюючи загрозу для громадської безпеки. Таким чином, при розслідуванні злочинів, пов'язаних з масовими безпорядками, необхідно встановлювати:

- причини масових безпорядків;
- схему початку і подальшого розвитку масових безпорядків;
- зв'язок масових безпорядків з іншими злочинами.

У зв'язку з цим заслуговує підтримки практика залучення до матеріалів кримінальної справи інформаційних матеріалів з відомостями про масові безпорядки в тому чи іншому регіоні.

Підсумовуючи викладене, можна дійти висновку, що розслідування злочинів в умовах надзвичайного стану має свої особливості і належним чином в Україні законодавчо не врегульовано. Ця обставина потребує, на наш погляд, розробки загальної концепції розслідування злочинів в умовах надзвичайного стану, в якій повинні бути розроблені такі аспекти:

- правове забезпечення розслідування;
- організаційні основи розслідування;
- особливості методики розслідування, гарантій захисту прав і свобод людини і громадянина.

Список літератури: 1. Конституція України 28.06.1996р. 2. Закон України "Про правовий режим надзвичайного стану" від 16 червня 2000р. 3. Иванцов Г. Опские события: причины и последствия //Соц. законность. 1991, №1. 4. Збірник Постанов Пленумів Верховного Суду України №3 від 04.06.1993р. 5. Пегуховский А.А. Роль уголовно-процессуального законодательства в регулировании деятельности органов внутренних дел по борьбе с преступностью: Лекция. М., 1992.

Надійшла до редколегії 14.03.2001р.